

Latîfî Tezkiresi’nde Halk Kültürüyle İlgili Unsurlar

Nükte Sevim DERDİÇOK¹

Özet

Kültürel unsurlar, gündelik hayat da dâhil olmak üzere pek çok süreçte karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu unsurları kafamızı çevirdiğimiz her yerde görmek mümkündür. Gündelik hayattan edebî metinlere geçtiğimizde de karşılaştığımız kültürel değerler, edebiyat çerçevesinde düşünüldüğünde genellikle halk edebiyatı dairesi içerisinde aranmaktadır. Ancak halk edebiyatı dairesi içerisinde değerlendirilen metinler dışında da kültüre kaynaklık eden edebî daireler mevcuttur. Bunlar biri Eski Türk edebiyatı çerçevesinde değerlendirdiğimiz tezkirelerdir.

Bu makalede, Eski Türk edebiyatı için zirve dönem sayılan 16. yüzyıl ürünü olan Latîfî Tezkiresi, halk kültürüne kaynaklık eden unsurları bakımından ele alınmış; bahsi geçen unsurlar alkışlar (dualar), gelenekler ve geleneksel kullanımlar, halk şiiri ve halk edebiyatıyla ilgili unsurlar, lakaplar, mizahî unsurlar ve rivayetler (efsane ve menkıbeler) olmak üzere altı başlık içerisinde incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Eski Türk Edebiyatı, tezkire, Latîfî, kültür, halk bilgisi.

¹ Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0002-3020-3226, nuktederdicok@gmail.com.

Elements Related to Folk Culture in Collection of Biographies of Latîfî

Abstract

Cultural factors appear in many processes, including daily life. It is possible to see these elements wherever we turn our heads. Considering the cultural values we encounter in the transition from daily life to literary texts in the context of literature, they are generally sought within the folk literature department. However, apart from the texts evaluated within the folk literature department, there are also literary circles that serve as a source for the culture. One of these are tezkires that we consider within the framework of Old Turkish literature.

In this article, Latîfî Tezkire, a 16th century product considered the peak period for Old Turkish literature, is discussed in terms of its elements as a source of folk culture. The aforementioned elements are examined under six headings: applause (prayers), traditions and traditional uses, folk poetry and elements related to folk literature, nicknames, humorous elements and rumors (legends).

Key Words: Old Turkish literature, tezkire, Latîfî, culture, folklore.

Giriş

Eski Türk Edebiyatı tarihi için zirve dönem olarak kabul edilen 16. yüzyıl, pek çok önemli şuarâ tezkiresinin de kaleme alındığı bir devirdir. 16. yüzyıldaki “Heşt-bihişt” (Sehî Bey), “Tezkire-i Mecâlis-i Şuarâ-yı Rum” (Garîbî), “Gülşen-i Şu’arâ” (Ahdî), “Meşâ’irü’ş-şuarâ” (Âşık Çelebi), “Kınalı-zâde Tezkiresi” (Hasan Çelebi), “Beyânî Tezkiresi” (Beyânî) gibi önemli şuarâ tezkirelerinden biri de Latîfî’nin “Tezkiretü’ş-şuarâ ve Tabsıratu’n-nuzemâ” ya da “Latîfî Tezkiresi” adıyla anılan eseridir.

Latîfî, tezkiresini 1546 yılında tamamlayarak Kanunî Sultan Süleyman’a sunmuştur. Eser, önsöz (mukaddime), üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Tezkire içinde yer verilen şairlerin değerlendirilmesinde alfabetik sıra tercih edilmiştir. “Eski Türk Edebiyatı Tarihi” içerisinde tezkirenin içeriği ve diliyle ilgili şu bilgilere yer verilmektedir:

“Müellif, tezkiresinin mukaddime kısmında şiirin özellikleri, şairlerin şiir söyleme sebepleri, şairlerin tezkireye alınırken göz önünde bulundurulmuş ölçütler ve eserin yazılma sebebi üzerinde durmuştur. Eserin bundan sonraki kısmı üç fasıl hâlinde şairlere ayrılmıştır. Birinci fasılda, Osmanlı ülkesinde yetişmiş veya buraya gelip Rûmilikle şöhret kazanmış 13 şeyh şair; ikinci fasılda Osmanlı ülkesinde şiir söyleyen 7 hükümdar şair; üçüncü fasılda ise Osmanlı ülkesi içinde şiirleriyle şöhret kazanan 314 şairin hayatı, eserleri ve şiirleri hakkında bilgi verilip çeşitli değerlendirmelerde bulunulmuştur. Sade bir dil ve akıcı bir üslupla yazılan tezkire, şairler hakkında isabetli eleştiri ve değerlendirmeleri ihtiva etmesinin yanında, verdiği doğru bilgiler bakımından da oldukça önemlidir.” (Kartal ve Şentürk, 2007: 227).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Eski Türk edebiyatının zirve dönemi eserlerinden biri olan bu tezkirede, halk kültürüne kaynaklık edecek çeşitli unsurlar bulunmakta; Latîfî’nin bu unsurları kullanımı sayesinde dönemin halk kültürüne bakış açısını yorumlamak da mümkün olmaktadır.

1. Latîfî Tezkiresi’nde Yer Alan Halk Kültürü Unsurları

Latîfî Tezkiresi’nde yer alan halk kültürü ile ilgili unsurları tespit edip incelemeye çalıştığımız bu araştırmamızda, tezkire içindeki söz konusu unsurları aşağıdaki altı başlık dâhilinde değerlendirmeyi uygun gördük:

1. Alkışlar (Dualar)
2. Gelenekler ve Geleneksel Kullanımlar

3. Halk Şiiri ve Halk Edebiyatıyla İlgili Unsurlar

4. Lakaplar

5. Mizahî Unsurlar

6. Rivayetler (Efsane ve Menkıbeler)

Aşağıda bu başlıklar altında ilgili unsurlar izah edilmiş; mizahî unsurlarla ilgili metinler ve rivayetler ise çalışmamızın “Ekler” kısmında verilmiştir.

1.1. Alkışlar (Dualar) ve Kargışlar (Beddualar)

Tezkirede çok sayıda alkış olmasına rağmen, sadece iki tane kargış tespit edilebilmiştir.

Latîfi Tezkiresi’nde yer alan alkışlardan örnek vermeden önce, alkışın ne olduğunu ve belirli özelliklerini vurgulamak gerekmektedir. Alkışlar için “dua” terimini kullanan Şükrü Elçin’in açıklaması şöyledir:

“İptidai cemiyetlerde inanç, sihir, büyü ve fallardan unsurlar alarak beslenen dualar, sağlık ve hastalık hallerinde, mahsulün bereketli olmasında, yağmurun yağmasında, tehlike ve felaketin mal ve mülke gelmemesinde; doğumdan ölüme kadarki bazı merasimlerde iyi ve doğru olduğuna inanılan müspet dileklerin ruhî ve fikrî ifadesini dilde kazanır. (...) Türk milleti, İslam dininin esaslarına uygun bu dualarla birlikte Tanrı’ya karşı dilek ve niyazlarını ana dilinde manzum veya mensur olarak sade bir şekilde ulaşturmaktadır. Umumiyetle anonim olan, bedenî, ruhî, iktisadî, içtimaî ve dinî ihtiyaçların meydana getirdiği bu dualar, atalar sözü gibi ‘hüküm’ bildiren müspet dilek mahsulleridir. Eski Türkçemizde ‘alkış: öğme’ denilirdir.” (Oğuz ve arkadaşları, 2008: 168).

Elçin’in açıklaması, alkışların Türk halk kültürünün önemli bir parçası olduğunu destekler niteliktedir. Hem kültür hem edebiyat tarihimizde sıklıkla karşılaştığımız ya da kullandığımız alkışlar/dualar Latîfi Tezkiresi’nde de sıklıkla kullanılmaktadır. Tezkiresinde yer verdiği şairleri elifba sırasına göre ele alan Latîfi, vefat etmiş şairlerin adını verdikten sonra, “Allah nurunu saçsın ve sırrını kutsasın.” (İsen, 1990: 41), “Allah sırrını kutsayıp ruhunu rahat kılsın.” (İsen, 1990: 45, 50, 53), “Allah sırrını kutsasın.” (İsen, 1990: 47, 58), “Allah nurunu saçıp kutsasın.” (İsen, 1990: 54), “Allah ruhunu rahatlatıp yükseliş makamlarını devam ettirsin.” (İsen, 1990: 56), “Allah onun ruhunu güzel kokutsun ve onu cennet köşelerinde barındırsın.” (İsen, 1990: 59), “Allah yattığı yeri nurlandırıp güzel kılsın.” (İsen, 1990: 61, 62), “Allah onu cennetin en güzel yerinde oturtsun.” (İsen, 1990: 68), “Allah’ın rahmet ve rızası üzerine olsun.” (İsen, 1990: 69), “Allah’ın rahmeti üzerine olsun.” (İsen, 1990: 71, 75, 77), “Allah yattığı yeri kerem ve rahmet suyuyla sulasın.” (İsen, 1990: 73), “Allah rahmet eylesin.”

(İsen, 1990: 84, 85, 86, 89, 100, 110, 111, 113, 115, 121, 124, 128, 134, 136, 138, 140, 141, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 166, 167, 171, 172, 173, 174, 176, 177, 183, 190, 192, 195, 197, 199, 202, 204, 205, 207, 209, 212, 217, 219, 221, 223, 227, 228, 230, 231, 232, 235, 236, 237, 239, 241, 244, 246, 248, 249, 253, 257, 259, 262, 264, 266, 267, 270, 271, 272, 274, 277, 278, 279, 290, 294, 296, 298, 300, 302, 305, 313, 322, 325, 336, 337, 338, 343, 347, 353, 356, 357, 359, 360, 361, 364, 365, 366, 367, 369, 371, 377, 380, 383, 385, 387, 391, 392, 394, 395, 396, 399, 400, 402, 406, 407, 409, 410, 412, 415, 416, 417, 418, 420, 428, 429, 430, 432, 433, 437, 438, 440, 441, 452, 453, 456, 457, 458, 460, 464, 466, 467, 471, 473, 477, 481, 484, 487, 491, 492, 494, 495, 498, 499), “Allah’ın mağrifet ve övgüsü ona olsun.” (İsen, 1990: 105), “Allah kabrini aydınlatsın.” (İsen, 1990: 161, 162, 280, 435, 443, 501), “Allah ahretini güzel kılsın.” (İsen, 1990: 220), “Allah kabrini aydınlatsın ve güzel etsin.” (İsen, 1990: 315), “Allah onu cehennemden saklasın ve cennet saraylarında barındırsın.” (İsen, 1990: 329), “Allah ruhunu rahatlatın.” (İsen, 1990: 65, 372, 382), “Allah derecesini cennetin ve göğün en yücesine çıkarsın.” (İsen, 1990: 444), “Allah günahlarını bağışlayıp kusurlarını gizlesin.” (İsen, 1990: 496) gibi dualar etmektedir.

Latîfî, yalnızca merhum şairler için değil; tezkireyi kaleme aldığı sırada hayatta olan şairler için de çeşitli dualarda bulunmuştur: “Gölgesi dünyanın sonuna kadar devam etsin.” (İsen, 1990: 80), “Ömrü uzun olsun.” (İsen, 1990: 127), “Allah değerini yüceltsin.” (İsen, 1990: 225), “Allah mutluluğunu arttırsın.” (İsen, 1990: 340), “Allah yükselişini devam ettirsin.” (İsen, 1990: 354), “Allah ona selamet versin.” (İsen, 1990: 377), “Allah delillerini aydınlatsın.” (İsen, 1990: 421), “Allah ömrünü uzun etsin.” (İsen, 1990: 488).

Yukarıda örneklerini verdiğimiz alkışlar yanında tezkirede sadece iki kargış örneği bulunmaktadır; ancak bu örnekleri vermeden önce yine Şükrü Elçin’in açıklamalarına değinmek istiyoruz. Kargışlar için “beddua” terimini kullanan Elçin’in açıklaması şöyledir:

“Beddua ise, duanın aksi ve zıddı olan la’net, inkisar, bela ve gazap ifade eden menfî sözlerdir. Farsça ‘bed’ ve Arapça ‘dua’ (çağırma) kelimelerinin birleşmesinden yapılan bu tabiri, en eski Türk kaynaklarından 19’uncu asra kadarki kültür eserlerimiz ve sözlüklerimiz çok yaygın ‘kargış’ ve ‘ilenç’ kelimeleriyle karşılaşmışlardır. Kargış, insanın kendisine, ailesine, cemiyetine ve din gibi müesseselerine zararı dokunacak şahıslara, düşünce ve fikirlere karşı davranışlarının şiddetli bir tepkisidir.” (Oğuz ve arkadaşları, 2008: 168)

Şükrü Elçin'in yukarıdaki açıklamasına göre kargış olarak ele aldığımız Latîfi Tezkiresi'ndeki iki metin, Temennâyî adlı bir şair için söylenen "Allah müstahakını versin." ile yine aynı şair ve yanında topladığı 'zındık ve mülhid"ler için kaleme alınan "Allah'ın lâneti üzerlerine olsun." kargışlarıdır (İsen, 1990: 462).

1.2. Gelenekler ve Geleneksel Kullanımlar

Latîfi Tezkiresi'nden bazı geleneksel uygulamalar ve halk dilinde geleneksel olarak kullanılan kimi kelimeler hakkında az da olsa bilgi edinmek mümkündür. Gündelik hayatla birebir ilişkili olan geleneksel inanç ve uygulamalar, dönemin eserlerinde de yer almaktadır.

Tezkirede, Ahmed-i Dâî'nin şiirlerinin değerlendirilmesi kısmında, Dâî'nin bir matlâsında geçen "fitne" kelimesi için Latîfi şöyle bir açıklama yapar: "Halk arasında fitne kelimesi köpek türleri arasında yer alan bir çeşit küçük köpek anlamındadır. Adı geçen kelimeyi çağımız şairleri genellikle rakip zikredildiği yerlerde kullanırlar." (İsen, 1990: 104). Latîfi'nin bu açıklamasıyla hem halk arasında kullanılan bir kelimenin anlamını hem de o kelimenin şairler tarafından şiirlerinde ne manada kullanıldığını görebilmekteyiz. Bunun yanı sıra Latîfi, tezkiresinde kendisinden bahsederken "Ankara abası" gibi kimi kalıplaşmış ifadeler de yer vermektedir (İsen, 1990: 288).

Tezkirede Necatî'ye ayrılan kısımda ise, Kastamonu yöresi ile ilgili bilgiler bulmaktayız. Latîfi, Necatî'nin divanında yer alan şiirlerin çoğunun Kastamonu yöresinde söylendiği için şiirlerde bu ile ait geleneklerle ilgili birtakım ifadelerin de bulunduğunu ve bunların açıklanması gerektiğini ifade etmektedir. Bu açıklamasından sonra da Necatî'nin şiirlerinden örnekler verir ve beyitlerde geçen kimi kelimeleri Kastamonu yöresine ait geleneklere temas ederek değerlendirir. Örneğin; bir beyitte geçen "asarmak" kelimesinin yetiştirmek anlamına geldiğini belirtir ve bununla ilgili bir örnek sunar (İsen, 1990: 332). Yine, "Temennâ kayası" isminin yer aldığı beyitten hemen sonra, bu kayanın Kastamonu şehrinin ortasında kara taştan yapılmış olan Bîsütun dağına denk ulu bir kale olduğu anlatılmaktadır. Benzer şekilde, "nasib" kelimesinin geçtiği bir beyitten sonra, "Kastamonu yöresinde ölü için helva yapıp kete ve yufkalara sarıp yetim ve yoksullara üleştirirler. O yörede helvanın adına 'nasib' derler." açıklaması yapılmaktadır (İsen, 1990: 333).

1.3. Halk Şiiri ve Halk Edebiyatıyla İlgili Unsurlar

Bu başlıkta, Latîfî'nin tezkiresinde yer verdiği şairlerin şiirleri ve sanatları ile ilgili yaptığı değerlendirmelerdeki bazı ölçütler ele alınacaktır. Bu ölçütlerin, “halk şiiri ve halk edebiyatı ilgili unsurlar” başlığıyla ele alınmasındaki sebep ise, genellikle halk şiiri ve halk edebiyatı dairesinde karşımıza çıkan unsurların dile getirilmesidir.

Latîfî, Ferrûhî adlı şairin şiirlerini değerlendirirken, “Şiirleri çok sade ve makbul örneklerdir. Tarzı halk düşüncesine yakın olduğu için çok tanınmıştır.” (İsen, 1990: 174) şeklinde bir açıklama yapmıştır. Ferrûhî'nin ‘halk düşüncesine yakın’ bir tarzı olduğunu ifade etmesi dikkat çekicidir.

Tezkirede, Dobruca şehrinden şair Helâkî'nin eserleri hakkında bilgi verilirken “Genelde büyük imamların menkıbeleri ve imâmîlerin usulü üzere on iki imam medhiyeleri söylerdi.” (İsen, 1990: 236) ifadesi ile bugün halk edebiyatının önemli nesir anlatılarından olan “efsane”lerin bir alt başlığı olarak değerlendirilen “menkıbe”lerin o dönemde de bir şair tarafından söylendiği belirtilmektedir. Burada, bir karışıklığa neden olmamak için açıklama yapma gereği duymaktayız; aşağıda yer verdiğimiz “rivayetler (efsane ve menkıbeler)” başlığı altında Latîfî'nin tezkire içerisine serpiştirdiği efsanevi (rivayet, efsane, menkıbe) anlatımlara yer verilmiş; bu başlık altında ise şairlerin şiirleri ve sanatlarının değerlendirilmesinde halk edebiyatıyla ilgili unsurlara değinilmiştir. Bu bağlamda da Helâkî adlı şairin menkıbe söylediği bilgisi, halk şiiri ve halk edebiyatı ile ilgili unsurlar kapsamında ele alınmıştır.

Latîfî, Mîrek Tabib adlı şair için “Atasözü ve deyimlerle örülü gazelleri ve muhayyel şiirleri vardır.” (İsen, 1990: 319) ifadesini kullanmıştır. Ayrıca, ‘şairler meydanının mükemmeli ve manzume yazarların iyi vasıflı kişisi, merhum’ Necatî için “Atasözü ve deyimlerle örülü şiir söylemede tek ve bu tarzda yaratıcı, söz üslûbunda mucid ve yeni şeyler bulan biridir. (...) Şiirde nüktedânlığı ile atasözü ve deyimlerle örülü şiir söylemesi yüzünden oybirliği ile ona Osmanlı ülkesinin Firdevsî-i Tûsî'si ve şairler sultanı denmiştir.” (İsen, 1990: 329) şeklinde bir değerlendirme yapmış; her beyitinin ‘atasözü’ gibi tanındığını da ifade etmiştir (İsen, 1990: 331). Yine, Sâfi mahlası ile şiir söyleyen Kasım Paşa için de “Osmanlı şairleri arasında atasözü ve deyimleri kullanmak onunla başlamış, Necatî Bey’de doruğa ulaşmıştır. (İsen, 1990: 395) değerlendirmeleri yapılmıştır. Son olarak, Sâniî Çelebi ve Tâlîî isimli şairlerin de atasözü ve deyimlerle örülü şiirler kaleme aldıkları ile atasözü ve deyimleri şiirlerinde kafiye olarak kullandıkları ifade edilmiştir (İsen, 1990: 402, 458).

1.4. Lakaplar

Latîfî, bazı şairlerin mahlasları yanında halk arasında bilinen lakaplarına da tezkiresinde yer vermiştir. Tezkire içerisinde yer verilen yaklaşık 300 şairden sadece 4 tanesinin mahlası yanında lakaplarının da verildiği tespit edilmiştir. Bu şairlerin isimleri, mahlasları ve lakapları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Şairin ismi ve mahlası	Şairin lakabı
İsmi: Filibeli Mahmud Çelebi Mahlası: Rızâyî	Yeşilzâde (Filibe'de) Baba Çelebi (Halk arasında) (İsen, 1990: 377)
İsmi: Mevlânâ Vahîdî Çelebi Mahlası: Vâlihî	Hacı Hasanoğlu (İsen, 1990: 471) Öküzgöz Mehmed (İsen, 1990: 475) (Vâlihî'nin bir kardeşinin lakabının da "Devedudak Ahmet" olduğu belirtilmiştir.)
İsmi: Zaifî Mehmed Çelebi	Hacızâde (İsen, 1990: 488)

1.5. Mizahî Unsurlar

Gündelik hayatın önemli bir parçası olan mizah ve mizahî unsurlar, Latîfî Tezkiresi'nde de karşımıza çıkmaktadır. Dil, kültür vb. ortaklığına bağlı olarak gelişen ve anlam kazanan mizah, halk kültürüyle de yakından ilişkilidir. Dolayısıyla, gündelik hayatın vazgeçilmezi olan mizah, edebî eserlerde de kendini göstermektedir.

Latîfî Tezkiresi içerisinde yer alan mizahî unsurlar, Latîfî'nin "latîfe" başlığıyla aktardığı ve kimi zaman fıkra özelliği gösteren metinlerdir. Bu metinlerin büyük çoğunluğu mizahın 'eleştiri ve hoşgörü işlevi' ile açıklanabilir niteliktedir:

"Mizah, ortak kültürün paylaşılan davranışlarının ya da evrensel düşüncelerin dönüştürülmesini ve mükemmelleştirilmesini de ifade eder. Olaylara farklı görme biçimiyle bakmayı gerektiren mizah, düzeltilebilecek kusurlara gönderme yaparak insanların eleştiriye tahammüllerini artırır. Rutin ortam içinde söylendiği takdirde hoşnutsuzluk, karşı çıkma hatta cezalandırmayla sonuçlanacak bir eleştiri ya da yargılayıcı davranış, mizahın hoşgörü kalkması altında çok daha ılımlı tepkilere dönüşür." (Öğüt Eker, 2009: 44)

Gülin Öğüt Eker'in yukarıdaki açıklamasından da anlaşılacağı gibi, Latîfî Tezkiresi'nde karşımıza çıkan mizahî unsurlar, genellikle bir şairin şiirleri üzerinden verilmekte ve bu sayede şairler arasında birbirlerine karşı yapılan eleştiri yumuşatılmaktadır. Tezkirede yer alan 15 "latîfe" örneği "Ekler" kısmında yer almaktadır.

1.6. Rivayetler (Efsane ve Menkıbeler)

Bu kısımda tezkirede “rivayet” olarak zikredilen efsane metinlerine yer verilmiştir. Aşağıda yer vereceğimiz 11 metnin neden efsane olarak kabul edildiğini açıklama noktasında, efsanenin tanımı ve genel özelliklerini vurgulamak gerekmektedir.

Max Lüthi efsaneyi şöyle tanımlar:

“Efsane kavramı, duygusal bir anlatımla, anlatıcı tarafından bilinçli olarak gerçek olaylar anlatıldığını iddia eden, dinleyicilere bu olayın gerçek olup olmadığını, gerçek ise nasıl olduğunu düşündüren ve bu gerçekten haberdar olmayı isteyen, nesilden nesile sözlü aktarım yoluyla geçen ve karakteristik bir şekle sahip anlatım türünün adıdır.” (Oğuz ve arkadaşları, 2008: 132)

Lüthi'nin tanımında vurgulamış olduğu içerik-muhteva ve işlev özelliklerine göre efsane olarak kabul ettiğimiz tezkire içerisindeki metinler, yapısal olarak genellikle uzun olmayan metinlerdir. “Ekler” kısmında örnek olarak vereceğimiz metinlerden de anlaşılacağı üzere, efsane metinlerinden büyük çoğunluğu etiyolojiktir; yani açıklayıcı işlevi görür; “nasıl”, “neden” ve “niçin” sorularına cevap verici niteliktedir. Latîfi Tezkiresi'nde yer alan metinler, genellikle vezinli sözlerin kaynağını, şiiirlerin neden yazıldığını açıklayan efsaneler olmakla birlikte, ders verici nitelikte olanları da bulunmaktadır.

Rivayet olarak verilen metinlerden bir kısmı ise, tarihi bir kişilik hakkında olması bakımından menkıbe olarak kabul edilmektedir. Ancak, menkıbeler de efsane türünün bir alt başlığı olması dolayısıyla aynı başlıkta incelenmiştir. Söz konusu tezkirede birkaç tane menkıbe metni yer almakta; bu metinler de çeşitli tarihî ve dinî kişiliklerin kerametleri hakkındadır.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Genellikle Eski Türk Edebiyatı tarihi ile ilgili eserlerde yer bulan ve kaynak olarak gösterilen şu'arâ tezkirelerinin, metinler dikkatle incelendiğinde halk kültürü için de önemli birer kaynak olacağı şüphesizdir. Bu yaklaşımla Latîfi Tezkiresi'ni ele alıp değerlendirdiğimizde tezkire içerisinde yer alan kimi unsurlar sebebiyle halk edebiyatı ve kültürü için son derece önemli ipuçları barındırdığını görmekteyiz. Yukarıda 6 başlıkta incelemeye çalıştığımız tezkiredeki halk kültürüyle ilgili unsurlar azımsanmayacak nicelikte karşımıza çıkmaktadır.

İnanç dünyamızdan kopup gelen alkış ve kargışlar, geleneksel uygulamalar, halk edebiyatımız için önemli ölçütler, lakaplar, pek çok işlevi bulunan ve günlük hayatımızın

World Journal of Human Sciences, 2021 - 2

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2021 – 2

ISSN: 2717-6665 / 2021-2

ayrılmaz parçası olan mizahî unsurlar, “neden”, “nasıl”, “niçin” sorularına cevap veren, açıklayıcı, kimi zaman tavsiye edip kimi zaman yasaklayan, ders veren efsane metinleri ile Latîfi Tezkiresi de halk kültürü için önemli bir kaynaktır.

Halk kültürü için kaynak olan Latîfi Tezkiresi’nin daha ayrıntılı olarak incelendiği çalışmalara ihtiyaç duyulmakla beraber, edebiyat tarihimizdeki diğer tezkirelerin de halk bilimi açısından ele alınması ve ilgili unsurların tespit edilmesi gerekmektedir.

World Journal of Human Sciences, 2021 - 2

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2021 – 2

ISSN: 2717-6665 / 2021-2

KAYNAKÇA

İsen, M. (1990). Latifî tezkiresi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Oğuz, M. Ö., Ekici, M., Aça, M. vd. (2008). Türk halk edebiyatı el kitabı. Ankara: Grafiker Yayıncılık.

Öğüt Eker, G. (2009). İnsan kültür mizah. Ankara: Grafiker Yayıncılık.

Şentürk, A. A. ve Kartal, A. (2007). Eski türk edebiyatı tarihi. İstanbul: Dergâh Yayınları.

EKLER

1. Mizahî Unsurlarla İlgili Metinler

1.1. Latîfe: İrfân sultanlarından biri, o şiir ve nesir ülkesi valisine yani merhum Ahmed Paşa'ya mahlas olarak siz de Ahmed'i kullanıyorsunuz ve şiirlerinizde adınızı tahallüs ediyorsunuz. Bu durumda Gelibolulu Ahmed'le iştirak ve karışıklık meydana gelmez, bu benzerlik ve karışıklıktan halk yanılgıya düşmez mi, muhtemeldir ki sizin güzel sözlerinizi ve değerli nefeslerinizi ona isnâd ederler, demiş. Bunun üzerine Ahmed Paşa, benim güzel sözlerimi ona isnâd etmeleri gam değil, yeter ki, onun boş sözlerini bana isnâd etmesinler, diye cevap vermiş (İsen, 1990, s. 94).

1.2. Latîfe: Merhum Kemâl Paşazâde Efendi fetva makamında iken şaka yoluyla bu kıtayı söylemişti. Bu latife o hazretin yüce mizaçlarına hoş gelmiş ve kıtayı beğenmişlerdi.

Kıta: İmâm-ı dîn ü millet a'ni müftî

Ki yoktur ana benzer ehl-i âdem

Şu denli ihtisar eyler cevâbı

Olur olmaz yazar vallahü a'lem

“Din ve milletin önderi olan müftümüze değerli insanlar arasında benzeyen yoktur.

Cevabı öylesine kısa tutar ki olur olmaz yerde en iyisini Allah bilir yazar.” (İsen, 1990, s. 117-118).

1.3. Latîfe: Rahmetli Basîrî, güzel konuşan, tatlı dilli, güler yüzlü, şakacı, arkadaş canlısı ve neşeli yaradılışlı biriydi. Cönk ve mecmualarda derlenmiş renkli latifeleri ve latifeye ilgili geniş bilgisi vardı. Hilekârlığı dışında kötü bir huyu da yoktu. Rivayet edilir ki adı geçen, bir gün rahmetli Revânî'ye gitmiş ve karşılık umarak bir kaside sunmuş. Revânî Bey de elinin açıklığını göstermek ve cömertliğinin çokluğunu belirtmek amacıyla birkaç akçe yollamış. Meğer gönderilen akçe miktarı onmuş ve onun da beşi bakır, beşi kurşunmuş. Basîrî bu duruma çok gücenmiş ve bu birkaç beyitle onu kınayıp pintilikle suçlamış.

Kıta: Revânîyle meğer pinti Hamîdîn

Bir aradan yaratılmış revanı

Birinin vâsf-ı nânı lâyezukun

Birinin na't-ı abı len terânî

“Revânî ile meğer Pinti Hamid’in ruhları bir arada yaratılmış.

Birinin ekmeğinin özelliği yenmemesi, diğerinin suyunun vasfı görülmemesidir.” (İsen, 1990, s. 129-130).

1.4. Rivayet edilir ki adı geçenin (Çâkerî) daha gençliğinde nezle rahatsızlığı yüzünden sakalı erken ağarmıştı. O da bu duruma üzüldü sakalını boyardı. Sultan Bayezid bir gün buru için karaya boyayıp rengini değiştiriyor ve ak sakalın yüzüne kara çalıp suçlular gibi teşhir ediyorsun diye sorunca, devletli padişahım ben kulunuz şüphesiz yaşımı biliyorum, sakal yalan söylüyor. Bu yüzden ben de yüzüme kara çalıp onu teşhir ettim ve küçük düşürüp intikam aldım diye cevap vermiş. Bu şaka padişahın mizacına hoş gelmiş ve o söz yaratıcısına ve yaratıcı yeteneğine binlerce övgü ile bol ihsan ve görevde ilerlemeyi layık görmüş (İsen, 1990, s. 150).

1.5. Latîfe: Adı geçen (Dürrî) son derece nüktedan, güler yüzlü ve şakacı biriydi. Cüllabî mahlasını kullanan bir şerbetçiden ciğer yakan temmuz günlerinde bu beyit ile yardım istemiştir.

Beyt: Bize Cüllâbî gel ihsân-ı tâm et

Karından isteriz in'am-ı âm et.

“Ey Cüllâbî gel bize büyük bir ihsanda bulun; senin karından istiyoruz, bize doya doya ikram et.”(İsen, 1990, s. 157).

1.6. Latîfe: Adı geçenin (Hayatî) Postî adlı bir şairle arkadaşlığı vardı ve onunla sık sık şakalaşır. Bu latifeyi bir kağıda yazıp cevaplandırması dileğiyle Postî'ye gönderdi.

İt postu, domuz postu tabaklama ile temiz olur mu olmaz mı cevap verip sevaba girin. Postî de Hayatî'ye cevabında şunu yazar:

“Hayatı da murdar ölüsü de.” (İsen, 1990, s. 231).

1.7. Latîfe: Safayî, Likâyî’ye haber gönderip “Bizim divanımızın dostlar arasında şöhreti ve şiirden anlayanlar yanında kabul edilebilir yeri ve rağbeti var mı?” diye sormuş. Bunun üzerine merhum Likâyî bu kıtayı cevap olarak göndermiş.

Kıta: Sizin divanınız destân olupdur

Şehirli köylü okur şöhreti var

Gözü âhuların vasfıyla şimdi

Geyik destanı denli rağbeti var

“Sizin divanınız destan olmuş, şehirli köylü herkes okuyor, o denli şöhreti var.

Ceylan gözlülerin övgüsüyle şimdi onun, geyik destanı kadar rağbeti var.”

Safâyî’nin Cevabı: Senin gibi deyeydim şi’ri ben de

Meze olup ele şöhret bulurdu

Eğer evsâfını dîvâna yazsam

Geyik destanı ol vaktin olurdu

“Eğer şiiri ben de senin gibi söyleseydim, şiirim elde meze olur ve herkesçe tanınırdı.

Eğer senin özelliklerini divana yazsaydım o zaman geyik destanı olurdu.” (İsen, 1990, s. 294-295).

1.8. Latîfe: Acem’den Ali Kuşçu ile Osmanlı ülkesine gelip otuz akça ile müderris tayin edilmiş olan Fahr-ı Acem’e, vakıf kurucusunun şartı elli olduğu halde, on akçe adı geçeni terfi ettirip, on akçe de müderrislik makamını indirerek, Dârü’l-hadîs medresesi müderrisliğini kırkla ona vermek istediler. Yâ harfî ebced hesabında ondur. Hadis kelimesinden yâ harfîni

kaldırıp kelimeyi, hades (tuvalet) yaptılar. Bu sırada Molla Lutfî latife yapıp bu rübaiyi söylemiş

Rübai: Ey dehr acep hâdisedir kim hades ettin

Bünyâdını ilmin heme yıktın abes ettin

Bir dehrîye yer olmak için dâr-ı hadisin

Naks eyleyüben onunu dâr-ı hades ettin

“Ey dünya acayip hadisedir ki yeni bir iş meydana getirdin, bilimin temellerini bütünüyle yıkıp onu abes ettin. Bir dinsize yer bulmak için Dârü’l-hadîs’in onunu eksiltip orayı tuvalet yaptın.” (İsen, 1990, s. 297).

1.9. Latife: Yaşlı bilginlerden ve Sahn müderrislerinden, Sultan Bayezid dönemi defterdârı Leys Çelebi’nin eşiği, memurlara sığınılacak, başvurulacak yerdi. O günlerde bilginlerle imtihana hazır olup tartışmak istediğini belirtince Lutfî, Leys Çelebi’yi hariç tutarak şöyle dedi: Senin adın nâkıs fiillerden, fiilin de öyle. Sen bu tartışmaya dahil değilsin, var git âmillerin ile hesabını gör. Sonra da hemen orada şu beyiti okumuş:

Görenler işidenler hep beğendi

Efendim ilmi ile âmil olmuş

“Görenler, işidenler hep beğendi; efendim ilmimi memurluğa vasıta eylemiş.” (İsen, 1990, s. 297-298).

1.10. Latife: Adı geçen Mesîhî ile Zâtî arasında şiirle ilgili bazı mânâlar tevarüt yoluyla kullanılmış. Bunun üzerine Zâtî, Mesîhî’yi hırsızlıkla suçlayan şu kıtayı yazıp göndermiştir.

Kıta: Ey Mesîhî her biri ırz uğrusu ayyârdır

Şehr-i şî’rin şâhısın bir türlü dahi oldu iş

Mülk-i nazm-ı Zâtî’nin uğurlanıp mânâları

Giriben divânına tebdîl-i sûret eylemiş

“Ey Mesîhi, sen şîir ülkesinin sultanısın ama şimdi iş başka şekle döndü; ama bu şehir ülkesinin her biri ırz hırsızlı hilekârdırlar. Zâtî'nin şîir ülkesini yağmalayıp mânâları çalmışsın. Bunlar şekil değiştirip divanına girmiş.”

Mesîhî'nin cevabı: Sanma ki mâni-yi nâdâna beni el uzadam

Değilim tıfl ki hâyîde edinem efkâr

Tendeki rûh bana âriyet olduğu için

Günde bin kez ederim kendi hayatımdan ar

“Beni cahillerin manasına el uzadır sanma; en çocuk değilim ki ağızda çiğnenmiş düşünceleri alayım.

Vücudumdaki ruh bana ödünç verildiği için günde bin kez kendi hayatımdan ar ederim.” (İsen, 1990, s. 312).

1.11. Latîfe: Şîir sanatlarından bazı manalar Zâtî ve Revânî arasında tevarüd şeklinde ifade edildiği bu durum kavga ve düşmanlığa sebep olduğu için şairlerden çok nüktedan birisi, ikisinin de hırsızlık yaptığını ifade eden şu kıtayı yazmıştır:

Kıta: Ma'nilerimi göz göre bağlar yürür diye

Zâtî ile Revânî yine kan bıçaktır

Zâtîye niçin öyle edersin dedim dedi

Uğrudan ise yine harâmîye hak durur

“Manalarımı göz göre göre alıp yürütür diye Zâtî ile Revânî kanlı bıçaklıdılar.

Zâtî'ye niçin öyle yaptığını sordum, hırsızdansa yol kesen eşkıya daha iyidir dedi.” (İsen, 1990, s. 375).

1.12. Latîfe: Gönül ehli kişilerin toplanma yeri olan Edirne, kış mevsiminde yağmur ve karın çokluğundan dolayı çamur ve su deryasıdır. Şairlerden biri, buranın yağmur ve çamurundan incinip şu beyit ile Edirne’yi kötölemiş.

Beyt: İlâhî lutf edip kurtar bizi bu şehri-i bâtıldan

Kişi anı ne seyr etsin geçilmez âb ile gülden

“Allahım bizi bu batıl şehirden kurtar, kişi burada nasıl gezip dolaşsın, çamurdan geçilmiyor.”

Edirne şairleri bu beyiti duyunca güvenmişler ve her biri birer beyit ile cevap vermişler. Ama en çok Sâgârî’nin cevabı beğenilmiş.

Bey: Şu kim şeytân gibi eyler şikâyet âb ile gilden

Yüzüne yellen anın aslı oddur hazz eder yelden

“Şu şeytan gibi çamurdan şikâyet edenin yüzünü yellendirin, çünkü onun aslı ateştir (şeytan) yelden hoşlanır.” (İsen, 1990, s. 397-398).

1.13. Latîfe: Rivayet edilir ki Mesîhî ile Şem’î Galata’da seyr için kiliseye gitmişler ve buradaki dilberler ve güzel yüzlüleri seyretmeye başlamışlar. Tesadüfen nüktedan, nazik bir şair bunları kilisede Hıristiyanlar arasında görüp ikisinin bir araya gelişini latife tarzında şiirleştirmiş:

Kıta: Galatada Mesîhî deyre varmış

Meger Şemî anıla bile gitmiş

İşitenler galat edip dediler

Mesîhî kiliseye mum iletmiş

“Mesîhî, Galata’da kiliseye gitmiş, meğer Şem’î de onunla beraber gitmiş.

İşitenler yanılıp Mesîhî kiliseye mum götürmüş dediler.” (İsen, 1990, s. 436).

1.14. Latîfe: Usûli'nin yoksullukla tuhaf bir uzlet ve inzivası kanatla garip bir zenginliği ve tok gözlülüğü vardı. Dayanılmayacak kadar yoksul düşülen anda bile hamiyet sahibi kişilerle alçalmaktansa kanaat ve mücahede köşelerinde nefse sabır tavsiye etmek ve canı baskı altına almak daha iyidir der ve hiç kimseye ihtiyacını bildirip baş eğmezdi. İlahî dergâhını bırakıp vezir ve bey kapıların giden dilenciler gibi elini paraya uzatmazdı. O kibir ve gurur ile aklı başından gitmiş, alçak dünya için büyüklere tapanları görüp şu kıt'ayı okurdu.

Kıta: “Birkaç gün içinde kokuşan suyu (meniye) buluğa ermiş insanoğluna depo ettiler. Orada bu su filiz verdi ve buna sultan, bey ya da servet sahibi kişi adı verildi. Bunlara izzet ve arla selam veren alçaklar yanında köpek daha şerefli dir.” (İsen, 1990, s. 470).

1.15. Latîfe: Kendi yörelerinin ileri gelenlerinden biri öldüğü zaman bunlardan birine “Falanca kişi yöremizin büyüklerinden, epeyce hatırı sayılır kıymetli biriydi. Birkaç beyit mersiye söyleseniz çok yerinde ve münasip bir davranış olur, niçin bu işi yapmadınız.” dedi. Bunun üzerine “Bahsettiğin kişi öleli bir hafta oldu, mersiyeyi kime söyleyelim, o hayattan elini yıkadı, mersiye ile biz kimi öğelim.” diye cevap verdi. Zamanımızda böyle kişiler ve tuhaf tipler çok bulunur. Her biri şiir alanının temelini ve şairlerin evini bozup o konuda tek olduklarını ileri sürerler. Bir ara bu fakir hakkında da epeyce herze demişler, mânâsından geçtim vezni ve kafiyesi yok birkaç beyitlik hiciv söylemişlerdi. Gördüm ki bunlar bu alanda bahse değmeyecek kişiler. Aldırmayıp gönderdikleri saçmalıklara ilave olarak merhum Ahmet Paşa'nın şu kıtasını nasihat kabilinden yazdım:

Kıta: Hâtır-ı şâir âbgîne gibi

Sınmadan pür-safâ güher görünür

Sımcak ki sakın velî andan

Baştan ayağa neşter görünür

“Şairlerin gönlü billur gibidir, kırmadan önce o ayna gibidir.

Kırdığın zaman ondan sakın, çünkü baştan ayağa neşter görünür.” (İsen, 1990, s. 476-477).

2. Rivayetler (Efsane ve Menkıbeler)

2.1. Bir rivayete göre ise vezinli sözler yedinci felekteki bir melekten ortaya çıkmıştır. Bu melek, yüce arşın rabbini yani Hz. Allah'ı manzum ve vezinli tesbih ve takdis ederdi diye söylenmiştir (İsen, 1990, s. 7).

2.2. Rivayet edilir ki öğrenim gördüğü sırada Bursa'da Hızır Bali adlı bir güzele öğretmen olur. Böylece öğretme yolu ile öğrencisine ilgi duyar, aşık olur. Tesadüfen birkaç koğucu ve nifak sahibi bazı gammazlar aralarına girip onları ayırırlar. Rûşenî bakar ki gönlünün sevdiğine bağlılığı güçlü, sevgi derdi kalbindeki aşıkta gizli, sabr edip direnmeye ise asla mecali yok. İlişkiyi devam ettirip sohbet etmeye ise hemen hiç ihtimal yok. Bunun üzerine halktan uzaklaşarak hücrelerine kapanır ve kendi ismiyle o periyi davet eder. Böylece Hızır adını zikre birkaç gün devam eder. Üçüncü gün Hızır Aleyhisselam gayb âleminden zahir âlemine gelir. Bengisu misali, Hızır'dan muradın nedir, gönlünden geçenler nelerdir, diye birkaç kelime söyler. Tekrar zahiri âlemden gayb âlemine girer. Beri yanda ise ismin tesirinden sevdiği, garip bir hal ile helak olacak duruma gelir. Olup bitenler çaresizlik içinde yakınlarına duyurulduktan bunlar, o gönüller alan, gönüller bağlayan güzeli, başına bir iş gelir korkusuyla Rûşenî hazretlerinin huzuruna getirirler. Bundan böyle Hızır Bali huzurunuzdan gitmesin ve şerefli hizmetinizi terk etmesin derler. Aydınlık gönüllü şeyh ise ben Hızır'ı buldum, duasından yararlandım, feyizlendim deyip hemen o anda sevdiğini ve şehrini terk eder (İsen, 1990, s. 54-55).

2.3. Rivayet edilir ki bir gün Sultan Mehmet Han hazretleri has gılmanlarından, uzun boylu serviye andıran birini nasihat ve öğüt için bağlatıp huzuruna getirmiş, hışım ve kin tohumunu kahr ve gazap tarlasına ekmiş. O bağ ile bağlanmış olan kulu bu halde görünce adı geçenden hemen o anda şu şiir varid olmuş, orada dudaklarından şu şiir dökülmüş.

Şiir: Cihân yansın ki ol şem'-i şeker-hand

Yatar giryân ayağında demir bend

Lebi Şîrâzî helvâdır satarsa

Değer Mısr u Buhârâ vü Semerkand

“Cihan yansın, o tatlı gülüşlü mumu andıran sevgili ayağında demir bağlarla yatıp ağlar. Onun dudağı, Şîrâz helvası gibidir; eğer satarsa Mısır, Buhara ve Semerkand’a değer.” (İsen, 1990, s. 107).

2.4. Rivayet edilir ki Andelîbî, devrinin ileri gelenlerinden birine bir iş için başvuruda bulunmuş ve bu küçük şey için günlerce kendisine gidip gelmiş. Meğer o başvurdukları rüşvetçi kişinin kötü yaşayışında hediye ve bağışsız, boş yere kimsenin işini görmek, önemli ya da önemsiz bir iş bitirmek, yanında asla caiz değilmiş. Bu rüşvet kapısına günlerce gelip gitmişler ve bu arada onun pislik ve günahlarının farkına varmışlar. Görmüşler ki kapıdaki görevli ve alıp yemek için tayin edilen yakınları, hediye ile gelene buyur, hediyesi olmayana ise efendi uyuyor demektedirler. Galiba bu meşhur beyit, onun hakkında söylenmiştir.

Beyt: Eline zer alıp varsan efendi gel buyur derler

Eğer dest-i tehî varsan efendiyi uyur derler

“Eline altın alıp gitsen, efendi buyur geç derler; eğer boş elle varsan efendi uyuyor derler.” (İsen, 1990, s. 114).

2.5. Adı geçen (Hâtifi) son derece yakışıklı, uzun boylu, güzel giyinen, zengin ve kadınlarla sohbet çok düşkün biriydi. Tesadüfen çağının acuzedelerinden, büyücü bir kocakarı ve cilveli bir hilekâr buna aşık olmuş. Hâtifi’yi avlamak ve onu hile kemerine bağlamak için “Bütün bağım bahçem bohça ve param senin olsun. Gel beni al, ölünce senin nikahında öleyim. Bugün yarın ölürüm, bari önünde öleyim. Cariyelerimi yararlanman için sana vereyim. Eğer istersen sana ulu hanların birinden güzel bir kız alıverip seni evereyim.” demiş. Bu hile ile o maymun iştahlıyı avlayıp büyü tanesi ile sihir tuzağına düşürmüştü. Daha sonra büyücü pek çok kös kebabından ve seher vaktinin büyüülü horozunun parlak ateşinden çekip bunak bir ihtiyarken yaşlı vücudunu gelin endamına çekip düzen verip kesat güzellik kumaşına değer vermek için renksiz yüzünü kırmızı ve üstübec edip sahte güzelleşmeye çalışır. Kaşlarını rastıklayıp gözlerini sürmeleyip el ve ayaklarına kına vurup biçimsiz vücudunu altın ve süse boğar. Gittikçe zavallı Hâtifi’ye sihir etki eder ve büyüülü gözlerle büyücüye bakar. O kocakarı buna Ferhat gibi öylesine şirin ve nazenin görünür ki büyüünün etkisinden elinde olmaksızın onu dizine alıp büyük bir şevk ve sevgi ile öpüp kucağına aldıkça, aşırı sevgi gösterisinde bulduğuşa yaşlı kadın büyüünün etkisi olduğunu bilir. Adı geçenin ilgi ve rağbetinden kaçınır.

Mal ve mülkünden zavallıya hiçbir şey vermez, bağdan gözüne koruk sızdırmaz. Aksine olanca mal ve mülkünü elinden alır. Kendini sevdasına tutkun eder (İsen, 1990, s. 223-224).

2.6. Rivayet ederler ki Cem'in konuşabilen bir beyaz papağanı varmış. Bu papağan güzel konuşur, ağzından şeker saçarmış. Adı geçen (Haydar Çelebi), Cem'in geride kalan eşyasını getirirken o beyaz papağanı siyaha boyayıp kargaya benzetmiş. Üzerine yas kıyafeti giydirip taziye töresini öğrettikten sonra da kuşu padişaha vermiş. Papağan net bir ifade ve fasih bir dille zaman zaman "El-hükümü lillâh-hüküm Allah'ındır, kulun elinde ne var, padişahımızın ömrü ebedi olsun." sözünü tekrarlamış. Bu eğitim ve öğretilenler padişahın hoşuna gitmiş ve Haydar Çelebi'ye Germiyan kalesinde bir ulu zeamet verilmiş (İsen, 1990, s. 231-232).

2.7. Rivayet edilir ki kör olmadan önce bir güzele tutkuyla bağlanmış. Gözleri görmez olup içindeki alev ateşlenince eski dostlarına sevdiğinin elini öptürmeleri ve dileğine ulaşamamış gönlünün böylece bir miktar teselli edilmesi için yalvarıp yakarmış. Şair bu arzudayken mürüvvetsiz biri, kendi gibi zevksiz kaba saba birini getirip işte sevdiğin geldi, talihin yar olup devletin el verdi, öp elini deyip bir başka kişinin elini öptürmüş. Sonra da yaptığı bu kötü işi, kahkahalarla her yere duyurmuş. Bu sırada Hayreti'nin üzerine tuhaf bir hal, ağlama ve yufka yüreklilik gelmiş. Yüce Tanrı'nın dergâhına el kaldırıp dua etmiş ve yürekte ölümü istemiş. Allah'ın hikmeti o hafta dünya evinden ahret diyarına gitmiş (İsen, 1990, s. 233).

2.8. Yaşlılardan duyulan şu hikâyeye göre Kemâl Ümmî, Nesîmî ile Sultan Şücâ tekkesine varıp Baba Sultan'ın boş yere bir koçunu kesmişler. Bunların yaptıklarına Baba Sultan kırılmış ve yüzünde öfke belirip işaret etmek için armağan olarak Nesîmî'nin önüne bir ustura, Kemâl Ümmî'nin önüne ise ilmekli bir ip koymuş. Böylece fanilik evinden nasıl göç edeceklerini ima ile anlatmış. Sonunda Nesîmî'nin derisi yüzülmüş, adı geçen de asılmıştır (İsen, 1990, s. 270).

2.9. Adı geçeninin (Nihâni) kadılık görevinden ayrılmasına acayip bir olay ve tuhaf bir meselenin sebep olduğunu rivayet ederler. İlk kadı olup kadılık makamına geçtiği sıralarda bir gece bir rüya görmüş. Arasat meydanında ilahi divan kurulmuş ve insaf sahibi adil Allah sırat ve mizanı adalet için kurmuş. İyi ve kötü kişilerden küçük büyük, "O gün insanlardan bir bölük cennette bir bölük cehennemdedir (Şurâ-7)" sözüne tanık olmuş. Asi kadıların, azgın yönetici

ve hâkimlerin her birini bir çeşit azapta ve bir türlü şiddetli cezada görmüş. Ayrıca Arasat meydanında sayısız taştan yapılmış hızlı dönen, yüzbinlerce değirmen görmüş. Bu çok sayıdaki değirmen, yetimlerin gözyaşları ve mazlumların kanlarıyla durmadan dönmede ve azgın kadıların başlarını buğday tanesi gibi öğütmekteymiş. Kendinin de amel defterini isyan harfleriyle dolmuş, verdiği hüccetleri kendi imzasıyla suçlarına kanıt olmuş görmüşler. Yönetimindeki yörelerin köylüleri onun padişah divanında bulmuş gibi başına üşüşmüşlerdir. Rüyasında bu korku ve endişeyle durmayıp kaçmış, onlar da arkasına düşmüşler. Bu muazzam dehşetle uykudan uyanınca, bu amel sonucu ortaya çıkan suç ve günahları açıkça anlayınca tevbe ve istiğfar etmiş. Hemen o anda kadılık görevinden ayrılıp ve bu işi bırakıp kanaat köşesinde Allah'a tefviz ve tevekkül etmiş (İsen, 1990, s. 347-348).

2.10. Adı geçen (Şehdî), saf kalpli, sözüne sadık biriydi. Rivayet edilmiştir ki rüyalarından ölümün yaklaştığını anlamış, kendi eliyle helva ve aşını pişirmiş ve merhum Sultan Selim devrinin sonlarında ahrete gitmiştir (İsen, 1990, s. 434).

2.11. (Zamîrî) Gizli kanunlarda son derece usta ve cin gibi halk arasından kaybolmaya muktediri. En sonunda define çıkarma arzusunda iken cinler tarafından yok edildi (İsen, 1990, s. 491).